

OPEN BRIEF AAN DE LEDEN VAN HET FEDERALE PARLEMENT VAN BELGIË

DE GEAUTOMATISEERDE STEMMING : EEN AANSLAG OP DE DEMOCRATIE

Als we aan verschillende verklaringen van ministers van de vorige en de huidige federale regering geloof kunnen hechten, dan zou het tijdens de huidige legislatuur moeten zijn dat de regering aan het federale parlement zal vragen een wettelijk kader te voorzien voor de uniformisering van de modaliteiten voor het organiseren van verkiezingen. Er zal dus een keuze moeten gemaakt worden tussen de algemene terugkeer naar het traditionele systeem, de veralgemening van de stemopneming m.b.v. optische lezing of de veralgemening van de geautomatiseerde stemming. Het is dit perspectief dat er ons toe aanzet deze open brief te richten aan onze volksvertegenwoordigers en senatoren, met als doel hen bewust te maken van het belang van deze kwestie en van hun verantwoordelijkheden in deze materie.

Zoals we hieronder zullen aantonen worden door de geautomatiseerde stemming immers twee pijlers van ons systeem van representatieve democratie in vraag gesteld: de controle der stemverrichtingen door de kiezers en de gewaarborgde geheime stemming.

Kort historisch overzicht

De elektronische stemming werd in België voor het eerst ingevoerd tijdens de federale en provinciale verkiezingen van 24 november 1991, in twee kantons, en op initiatief van de toenmalige regering. De ter rechtvaardiging van het experiment met een geautomatiseerd stelsysteem ingeroepen motieven waren de volgende:

1. het werd steeds moeilijker om een voldoende aantal bijzitters te vinden om de controle van de verrichtingen in de stem- en telbureaus te verzekeren;
2. het beroep op de automatisering moest het de openbare macht toelaten te besparen, met name door de schrapping van de kosten gepaard aan de aankoop, de opslag en het drukken van de biljetten en door de vermindering van het bedrag van de vergoedingen bestemd voor de bijzitters;
3. de automatisering zou een snellere bekendmaking van de stemresultaten mogelijk moeten maken;
4. de automatisering zou deze resultaten ook betrouwbaarder moeten maken.

Dit systeem is uitgebreid naar 20% van het kiezerskorps in 1994¹ en tenslotte naar 44% sinds 1999.

Sedert de verkiezingen van 1999 is een alternatief experiment uitgevoerd in de kantons Chimay en Zonnebeke: stemopneming via optische lezing.

Tot nu toe nam het parlement zijn verantwoordelijkheden niet op.

Het is hoog tijd dat de houders van de wetgevende macht een balans opmaken van de “experimenten” die sinds 1991 uitgevoerd werden.

In verband hiermee verklaarde Anne-Emmanuelle Bourgaux, onderzoekster verbonden aan het Centre de Droit public van de ULB, tijdens een aldaar in september 2000² georganiseerd colloquium: “*De wetgeving betreffende de automatisering (van de kiesverrichtingen) wordt gekenmerkt door het feit dat ze in een*

¹ Wet van 12 april 1994. Deze wet heeft het ondermeer mogelijk gemaakt dat de uitbreiding van het “experiment” naar andere kieskantons kan plaatsvinden d.m.v. koninklijke besluiten.

² BOURGAUX, A.-E., “De geautomatiseerde stemming : van de Prometheus-mythe naar die van Frankenstein” in « *Les élections dans tous leurs états. Bilan, enjeux et perspectives du droit électoral* », colloquium georganiseerd door het “Centre de droit public” van de U.L.B. op 22 en 23 september 2000, Collection de la Faculté de Droit de l’U.L.B., Bruylant, Brussel, 2001, pp. 157 tot 245. Wij bevelen onze parlementsleden lectuur van deze zeer grondige studie ten zeerste aan.

recordtijd goedgekeurd werd door meerderheden die net niet tot unanieme goedkeuring aanleiding gaven”
3

Zij voegde daaraan wel toe dat deze quasi-unanimitieit niet geïnterpreteerd mocht worden als een massale politieke ondersteuning van de geautomatiseerde stembusgang door de parlementsleden. Zij bracht vier elementen aan die haar these ondersteunen:

*“een eerste element betreft het ogenblik van het indienen van de projecten. Steeds was het de regering die deze projecten indiende, en dat gebeurde telkens op de vooravond van en met het oog op een nieuwe verkiezingsronde.”*⁴

Het tweede element kan als volgt samengevat worden : de wet van 1991 is door de toenmalige regering voorgesteld als een “experiment” waaruit later lessen dienden te worden getrokken. Waarom zou de wetgever een experiment weigeren ?

Nochtans werd de wet van 12 april 1994, die de geautomatiseerde stemming van haar experimenteel statuut ontdeed en de Minister van Binnenlandse Zaken toeliet te beslissen wie eraan onderworpen zou worden, goedgekeurd zonder echt debat. Doordat de wet van 1998 opnieuw voorgesteld werd als “experimenteel” werd een bespreking ten gronde nogmaals uitgesteld.

Het derde element betreft de door de regering gebruikte methode, die men als “politiek van de voldongen feiten” kan bestempelen. De aan het parlement voorgestelde projecten werden systematisch ondersteund door akten die aan een deliberatie door het parlement voorafgingen.

Het vierde element betreft de informatie die door de regering aan de parlementsleden wordt verstrekt: *“Zelfs al lopen de verschillende wetten over van positieve waarderingen, dan nog worden aan de parlementsleden van 1991, 1994 of 1998 onvoldoende precieze gegevens verschaft die hen in staat zouden stellen de financiële, materiële en menselijke implicaties van hun keuze te evalueren. De tegenstrijdige uitspraken betreffende de technologische opties die jaar na jaar worden voorgesteld, terwijl het Parlement niet uitgerust is om het geheel van de consequenties ervan te beoordelen, illustreren dit gebrek aan informatie.”*⁵

Logischerwijze besluit de onderzoekster : *“De Belgische reglementering wordt gekenmerkt door de afwezigheid van een globale reflectie enerzijds en een voorafgaand debat ten gronde anderzijds. Dit leidt tot een gedeeltelijke en fragmentaire behandeling van de problemen die deze automatisering met zich kan meebrengen.”* Zij roept de parlementsleden op *“zich van hun schroom en terughoudendheid te ontdoen (...) zelfs indien een vernieuwde waakzaamheid bemoeilijkt wordt door het gewicht van de door hen genomen besluiten.”*⁶

Sindsdien hebben wij enkel kunnen vaststellen dat de wet van 11 maart 2003 met een zelfde gebrek aan ernst besproken en vervolgens goedgekeurd werd. Deze wet behelsde ondermeer de introductie van een *“controlesysteem van de geautomatiseerde stemming voor het afdrukken van de uitgebrachte stemmen op papier.”* (zie pagina 8).

Het beoogde doel is niet bereikt

Zijn de door de invoerders van het “experiment” met de elektronische stemming aangekondigde objectieven ook gehaald? Daar het Ministerie van Binnenlandse Zaken weinig informatie verstrekt heeft, hebben wij ons om deze vraag te kunnen beantwoorden gebaseerd op de volgende bronnen: de drie rapporten van de deskundigen die door de verschillende Parlementen (verkiezingen van 1999, 2000 en

³. Ibidem, p. 232

⁴ Ibidem, p. 233

⁵ Ibidem, p. 237

⁶ Ibidem, pp. 241-242

2003) aangeduid werden, de analytische samenvattingen van de debatten in Kamer en Senaat, een studie gepubliceerd in januari 2001 door het Instituut Emile Vandervelde⁷, het artikel van Anne-Emanuelle Bourgaux dat we reeds citeerden, verschillende artikels uit de pers en de informatie die we op eigen kracht verzamelden.

Laten we daarom de vier door de initiatoren van het “experiment” dat in 1991 begon (zie pagina 1) officieel nagestreefde doeleinden nog eens bekijken.

1. Voor zover ons bekend zijn er noch bij het begin noch tijdens de verschillende etappes van het “experiment” (1991, 1994, 1999, 2000, 2003) aan de parlementsleden gegevens verschaft betreffende de moeilijkheden om bijzitters te vinden enerzijds en de vermindering van het nodige aantal bijzitters die invoering van het elektronisch stemmen met zich zou brengen anderzijds. Slechts één ding is zeker: als gevolg van de automatisering zijn de bijzitters in de telbureaus weliswaar verdwenen, maar de personen die gemobiliseerd werden in de stembureaus waar elektronisch zou worden gestemd hebben wel beduidend langer gepresteerd dan de anderen: bureaus die officieel geopend waren tot 15 uur en vaak (de facto) tot 17 uur, daar waar de traditionele methode toeliet de stembureaus reeds om 13 uur te sluiten ! Laten we bovendien niet vergeten dat het aantal bijzitters per stembureau steeg van vier naar vijf en dat de voorzitter en de secretaris (verplicht) bijgestaan moeten worden door een toegevoegde secretaris “*die beschikt over ervaring in de informatica.*”⁸
2. Wat betreft de besparingen die de overstap naar het elektronisch stemmen mogelijk zou maken (door de vermindering van de kosten gepaard met het drukken van de stembiljetten op papier enerzijds en door de vermindering van het aantal bijzitters anderzijds) kunnen we enkel vaststellen dat daarover bitter weinig informatie verstrekt werd, wat elke precieze evaluatie uiteraard ten zeerste bemoeilijkt. In verband hiermee wist het Institut Emile Vandervelde in 2001 te melden: “*noch betreffende het eerste experiment in 1991 op last van de Staat, noch betreffende de kost van de ontwikkeling van de nodige software, noch betreffende de investeringskosten voor het materiaal door de Staat aangekocht voor de eerste golf van geautomatiseerde verkiezingen, werd ook maar enig cijfer bekend gemaakt. We weten enkel dat de geautomatiseerde stemming voor de firma’s Bull en Philips in 1991 een markt vertegenwoordigde van ongeveer 600 miljoen Belgische franken (ongeveer 15 miljoen Euro !!). Volgens het Ministerie van Binnenlandse Zaken belooft de kost van de geautomatiseerde stem ongeveer 35 BEF per kiezer, per verkiezing. Deze kost zou niet hoger zijn dan de kost van het traditionele systeem (het lijkt alvast uitgesloten dat de kost van het elektronisch stemmen lager zou zijn). Deze schatting steunt evenwel op een afschrijving van het materiaal op tien jaar, en dat lijkt a priori weinig geloofwaardig wanneer men de levensduur van dit materiaal in overweging neemt (...). Het is evenmin bekend of andere kosten verbonden met de automatisering in rekening werden gebracht : voorafgaande studies, personeelskosten van het Ministerie, gerichte en specifieke informatiecampaagnes, technische assistentie, kosten voor herstel van het materiaal, ...*”

De auteurs van deze studie trekken de volgende voorlopige conclusie : “*Bij gebrek aan meer precieze informatie lijkt de kostprijs van de geautomatiseerde stemming in werkelijkheid hoger te liggen dan die van het traditionele systeem.*”⁹

De verkiezingen van mei 2003 hebben het bij uitstek “vergankelijke” karakter van het elektronische materiaal aangetoond : van bij het begin van de kiesverrichtingen was het aantal functionerende computers geringer dan bij de vorige verkiezingen (wat voor een deel de lange rijen wachtenden verklaart) en de defecten en onderbrekingen namen in de loop van de dag enkel toe.

⁷ Instelling verbonden aan de Parti Socialiste.

⁸ Artikel 14,2° van de wet van 18 december 1998.

⁹ Instituut Emile Vandervelde, *Le vote informatisé*, 8 januari 2001, pp. 13 en 14. Zie ook Bourgaux, A.-E., op. cit. pp. 239-240.

Het experiment met de “ticketing” (zie pagina 8) heeft zoals verwacht kon worden aanleiding gegeven tot extra kosten.¹⁰

3. Heeft de introductie van het elektronisch stemmen werkelijk ertoe bijgedragen dat het resultaat van de verkiezingen vlugger bekend was dan met het traditionele systeem ? Dat mocht alvast gehoopt worden, vermits dit elektronische systeem de stemtotalisatie (tellen en samentellen) zelf overbodig maakt. Niets bleek minder waar ! Tijdens de laatste verkiezingen (mei 2003) waren de resultaten voor de Brusselse kantons, waar overall elektronisch gestemd moest worden, veel later bekend dan de meeste van de andere resultaten. Deze paradox kan gedeeltelijk verklaard worden door de geaccumuleerde vertragingen opgelopen tijdens de kiesverrichtingen zelf, en ongetwijfeld ook door de vervelende verificaties die nodig waren nadat enkele resultaten overduidelijk als “aberrant” bestempeld konden worden. (zie hierna)
4. Het geautomatiseerde stemmen blijkt bovendien ook op technisch vlak niet betrouwbaar te zijn. Het duurde tot het ogenblik dat behoorlijk “aberrante” resultaten opdoken vooraleer men zich daar rekenschap van gaf.

Het is bijvoorbeeld zo dat het “*Verslag betreffende de verkiezingen van 18 mei 2003*” van het college van deskundigen (die door de verschillende parlementen met deze taak belast werden), ons leert dat een fout van 4096 voorkeurstemmen ontdekt werd in het kanton Schaarbeek. Na een kort onderzoek kwamen de deskundigen tot de conclusie dat “*de fout waarschijnlijk (onze onderstreping) te wijten was aan een spontane bit-inversie in het RAM van de PC.*” (p. 18). Wij willen ons hier niet uitspreken over de gegrondheid van deze “waarschijnlijke” conclusie. Wij willen wel dringend twee zaken laten opmerken :

1. met het systeem van de elektronische stemming zijn fouten mogelijk (de verslagen van de deskundigen maken er bij elke verkiezing gewag van !);
2. Deze fouten kunnen enkel opgespoord worden wanneer “aberrante” resultaten opduiken¹¹. Daartegenover staat het traditionele systeem, waarbij niet alleen elke kiezer er zeker van kan zijn dat het precies die stem is die hij op zijn/haar biljet invulde, die ook door de bijzitters zal gelezen (en dus geteld) worden, maar waar bovendien ook nog eens de bijzitters bij de telling aanwezig zijn om via herverdeling en hertelling van de biljetten te zorgen voor bijkomende verificatie van de partiële resultaten waarvoor zij instaan.

Ondanks de armzalige informatie vanwege het Ministerie van Binnenlandse Zaken, mogen wij zonder de minste twijfel concluderen dat deze “experimenten” niet bevredigend waren wat minstens drie van de vier beoogde objectieven betreft.

Katastrofale “collaterale effecten” voor de democratie

De Minister van Binnenlandse Zaken stelde in 1991 het voorstel tot wet (dat de geautomatiseerde stemming invoerde) voor als een louter technische maatregel. In de werkelijkheid bedreigt deze hervorming van het kiessysteem twee fundamentele principes die de betrouwbaarheid van de verkiezingen moeten garanderen :

¹⁰ In een nota van 11 juli 2002 bracht de Minister van Binnenlandse Zaken zijn collega de Minister van Begroting ervan op de hoogte dat de invoering van het systeem van de “ticketing” in twee kieskantons tot een bijkomende kost van 450.725 euro leidde

¹¹ In het geval van Schaarbeek dat we als voorbeeld citeerden, is gebleken dat op 18 mei 2003 één kandidaat méér voorkeurstemmen behaalde dan het totaal aantal stemmen voor de lijst waarop hij figureerde. Het is op die manier dat de fout ontdekt kon worden. (Cfr. College van deskundigen belast met de controle van de geautomatiseerde stemmingen en stemopneming, “*Verslag betreffende de verkiezingen van 18 mei 2003*”, pp. 18-19). Een ander voorbeeld van een tijdens de laatste stembusgang ontdekte fout : in het kanton Waarschoot, waar geëxperimenteerd werd met het systeem van de “ticketing”, bleek het aantal getelde elektronische stemmen niet overeen te stemmen met het aantal stemmen dat op de “tickets” verscheen. (cfr. Belgische Senaat, *Openingsvergadering van 5 juni 2003 - Handelingen*, pp.7 en 8)

enerzijds het principe van de controle van de kiesverrichtingen door de kiezers zelf en anderzijds het principe van de geheime stemming.

Afwezigheid van de controle van de kiesverrichtingen door de kiezers

In een representatieve democratie zoals de onze wordt aan de grote meerderheid van de burgers geen rechtstreekse deelname aan de politieke beslissingen toegestaan. Hoewel de burgers de "soevereiniteit van het volk" belichamen, staan ze tijdelijk, via het systeem van de verkiezingen, hun macht af aan door hen voor een periode van vier, vijf of zes jaar gekozen vertegenwoordigers. De burgers hebben enkel op de verkiezingsdag zelf een reële politieke macht. De verkiezingsdag is een cruciaal ogenblik waarop zij de personen aanduiden die zij het best in staat achten hen te vertegenwoordigen en hun belangen (zowel individueel als collectief) te verdedigen. Maar welk vertrouwen kunnen zij nog hechten aan kiesverrichtingen als men hen elke mogelijkheid tot controle ervan ontnemt ?

Het blijkt dat met het geautomatiseerde stemmen uitgerekend dat gebeurt :

Om onze keuze bekend te kunnen maken, ontvangen we een magnetisch stembiljet in de vorm van een object dat lijkt op de bankkaart. De voorzitter van het stembureau "initialiseert" onze kaart alvorens die aan ons toe te vertrouwen, wat zou neerkomen op het uitbrengen van een blanco stem. Deze kaart bevat dus informatie die de burger niet te zien krijgt. Is dit de enige informatie die op die kaart geschreven wordt? MEN zegt van wel, maar we kunnen daar niet zeker van zijn, aangezien er op deze kaart niets te zien is. In het geval van een papieren stembiljet kan dit zonder enig probleem geverifieerd worden.

Vervolgens brengen wij onze stem uit: wij duiden onze kandidaat (kandidaten) aan m.b.v. een optische pen en onze keuze verschijnt op een scherm. Wanneer wij onze keuze bevestigen, zijn wij dan ook zeker dat deze keuze wordt overgebracht op de magnetische kaart die wij daartoe in de gleuf stopten ? Hoe kunnen wij daar zeker van zijn, wanneer we niets zien ? Zijn wij ook zeker dat dit de enige informatie is die op de magnetische kaart wordt geregistreerd ? Evenmin.

MEN zegt dat wij onze kaart opnieuw in de machine kunnen inbrengen, maar wordt deze kaart ook effectief herlezen, of heeft de machine enkel onze handelingen in haar geheugen bewaard ? Kunnen wij deze kaart laten lezen door een andere machine ? De wet staat het ons niet toe ! Wanneer het om een bankverrichting gaat dan kunnen we de juistheid van de operatie a posteriori vaststellen door de moeite te nemen de bewegingen op onze rekening te (laten) verifiëren. In het geval van verkiezingen is dit onmogelijk: in theorie is de stemming geheim.

Wanneer wij denken gestemd te hebben moeten wij ons magnetisch stembiljet terugnemen om het in een elektronische urne in te brengen. Deze machine beschikt over een programma dat verondersteld wordt ons stembiljet te lezen. Zijn we er zeker van dat deze machine de stem op onze kaart op een correcte wijze leest en registreert, en niets verandert aan wat er (in principe) op vastgelegd is ? We weten het niet. MEN zegt ons van wel, maar we beschikken niet over de mogelijkheid om dit te verifiëren.

In het geval van elektronische verkiezingen vindt geen telling meer plaats. Het zijn machines die instaan voor het decoderen van de diskettes die van de elektronische urnes komen. Dit alles vindt plaats in de meest perfecte ondoorzichtigheid : niemand ziet wat dan ook, het zijn de machines die werken. In het geval van de stem op papier worden de biljetten geteld, gesorteerd en nagekeken door burgers die onder toezicht staan van andere burgers.

De wetgever heeft de zware taak van het nazicht van het goede verloop van de verkiezingen toevertrouwd aan de voorzitters van de stembureaus, de bijzitters en de getuigen die door de partijen worden afgevaardigd. Sinds de invoering van het elektronisch stemmen is geen enkele van deze personen in staat te bevestigen dat alles verlopen is zoals het hoort, aangezien het de machines zijn die werken. Als een machine het laat afweten moet de voorzitter van het stembureau beroep doen op een technicus van een privé-bedrijf dat speciaal voor deze taak aangeduid werd. Wie kan bevestigen dat geen enkele stem of optelling gewijzigd wordt wanneer dergelijke interventies plaatsgrijpen ?

De wetgever heeft eveneens besloten dat negen bijkomende deskundigen (niet verplichtend) door de verschillende parlementaire vergaderingen aangeduid worden om toezicht te houden over het geheel van de elektronische operaties voor en tijdens de kiesverrichtingen. Negen personen voor het hele land ! En wat moeten zij verifiëren ? In hun verslag betreffende de verkiezingen van juni 1999 stelden deze deskundigen vast dat in de praktijk enkel de technici van de privé-bedrijven die de systemen installeerden in staat waren deze systemen effectief te controleren ¹², een vaststelling die ze herhaalden in hun verslag betreffende de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000. ¹³

Maar zelfs indien de door het parlement aangeduide deskundigen de gebruikte elektronische systemen ook effectief zouden nazien, dan nog blijft het een feit dat de grote meerderheid van de kiezers zich beroofd ziet van welke mogelijkheid dan ook om zèlf de verkiezingen te controleren.

En dit is de eigenlijke kern van het probleem: de geautomatiseerde stemming zoals die in België plaatsvindt verhindert elke controle van de verkiezingen door de burgers !

Onder het mom van “louter technische” verbeteringen heeft de uitvoerende macht de controle van de kiesverrichtingen in eigen hand genomen. Erger nog, zij heeft deze overgelaten aan privé-operatoren. En de parlementairen hebben bij elke verdere stap deze ontkenning van de democratie bekrachtigd.

Het stemgeheim met voeten getreden

Indien de kiezer om te kunnen stemmen afhankelijk wordt van machines die hij zelf niet kan controleren, dan wordt het voor hem onmogelijk zich ervan te vergewissen dat zijn stem geheim blijft. En dat terwijl de gewaarborgd geheime stem een conditio sine qua non is voor vrije en eerlijke verkiezingen. ¹⁴ Blijkbaar vormt dit echter noch voor onze bestuurders noch voor onze wetgevers een probleem, gezien artikel 9 van de wet van 12 april 1994 de mogelijkheid tot schending van dit kiesgeheim expliciet voorziet : “*De kiezer die moeilijkheden ondervindt om zijn stem uit te brengen kan zich laten bijstaan door de voorzitter (van het stembureau) of door een ander lid van het bureau door hem aangeduid*”. In de praktijk komt het erop neer dat de tussenkomsten van voorzitters en bijzitters gemeengoed geworden zijn, gezien het grote aantal personen dat niet vertrouwd is met informatica.

Hier moet ook opgemerkt worden dat de wet van 11 maart 2003 die het systeem van de “ticketing” organiseert, eveneens voorziet in de mogelijkheid het stemgeheim te schenden: indien de kiezer een discrepantie zou vaststellen tussen de stemmen die op het scherm verschijnen en deze die op het papier gedrukt worden, dan moet hij beroep doen op de voorzitter van het stembureau om deze discrepantie vast te stellen (artikel 8 §2).

Enkele bijkomende ongemakken van het geautomatiseerde stemmen

Wij zullen ons hier beperken tot een citaat uit de studie die in 2001 door het Instituut Emile Vandervelde werd verricht:

“Het zijn hoofdzakelijk oudere en lager opgeleide personen die het risico lopen moeilijkheden te ondervinden om elektronisch materiaal te gebruiken waarmee ze nog niet vertrouwd zijn. Het beroep op een geavanceerde technologie om een van de belangrijkste voorrechten van het burgerschap uit te oefenen kan een nieuwe vorm van uitsluiting betekenen voor personen die tot deze categorieën behoren.”

¹² College van deskundigen belast met de controle van de geautomatiseerde stemmingen en stemopneming, *Verslag betreffende de verkiezingen van 13 juni*, s.l., 25/06/99, pp. 58-59

¹³ College van deskundigen belast met de controle van de geautomatiseerde stemmingen en stemopneming, *Verslag betreffende de verkiezingen van 8 oktober 2000*, Kamer van Volksvertegenwoordigers en Senaat van België, 18/10/2000, pp. 62-63

¹⁴ In België werd de geheime stem gewaarborgd in 1877 (door de wet van 9 juli 1877). Het geheime karakter van de stem werd een grondwettelijk voorschrift in 1920 (Cfr. BOURGAUX, A.-E., op. cit., p. 171).

Een door de VUB tussen 1995 en 1996 gerealiseerde studie toont aan dat het geautomatiseerde stemmen een invloed kan hebben op het gedrag van de kiezer. De presentatie van de kandidaten van een zelfde lijst in verschillende kolommen, te wijten aan het kleine formaat van het scherm van de stem-machine heeft inderdaad onverwachte gevolgen.

Er is vastgesteld dat het aantal voorkeurstemmen voor de kandidaten bovenaan of onderaan de lijst beduidend is toegenomen.

De geautomatiseerde stembusgang heeft dus als gevolg dat de door de partijen bepaalde volgorde van voorstelling van de kandidaten vervangen wordt door de volgorde van voorstelling bepaald door de machine. Dit is in elk geval niet het door de wetgever beoogde resultaat, en de gevolgen ervan zijn wellicht even belangrijk als de gevolgen van de vermindering van het gewicht van de lijststem.¹⁵

De procedure van de elektronische stembusgang verplicht de kiezer ertoe de lijst van zijn keuze te bepalen vooraleer hij een kandidaat kan selecteren. In Brussel is de kiezer zelfs verplicht vooraf te kiezen voor het nederlandsstalige of franstalige college. Het gaat hier evenzeer om een vorm van dwang die een invloed kan hebben op het stemgedrag.”¹⁶

De “ticketing”: een reis naar Absurdistan ... en naar de illegaliteit

Met het oog op het “verhogen van het vertrouwen van het publiek” (en dus niet het vermeerdere van de mogelijkheden van de burgers tot controle, laten we dit goed noteren !) heeft de regering de wet van 11 maart 2003 door het parlement laten goedkeuren. Deze wet introduceerde bij wijze van experiment (nogmaals !) in twee kieskantons “een systeem ter controle van de kiesverrichtingen d.m.v. het op papier afdrukken van de uitgebrachte stemmen.” Het ging er meer bepaald om de kiezer de mogelijkheid te bieden zijn uitgebrachte (en dus op het computerscherm verschenen) stem te visualiseren op een “ticket” dat achter een glazen scherm voorbijtrok.

Wij lieten reeds opmerken dat deze wet de schending van het kiesgeheim organiseerde. Immers, in het geval dat de kiezer vaststelde dat de stemmen die op het scherm verschenen niet dezelfde waren als deze die op het “ticket” verschenen, was hij verplicht dit verschil te laten vaststellen door de voorzitter van het stembureau om het recht te verkrijgen opnieuw te mogen stemmen (artikel 8).

Dezelfde wet voorzag ook (artikel 9) dat de “tickets” in rekening moesten worden gebracht door de bijzitters die speciaal hiervoor voorzien waren, en dat de voorzitter van het hoofdbureau van het kanton de overeenstemming moest verifiëren tussen de resultaten van de samentelling van de op magnetische kaarten vastgelegde stemmen en deze die door een manuele optelling van de “tickets” bereikt werd. Er werd in dezelfde wet ook bepaald dat bij gebrek aan overeenstemming prioriteit zou worden gegeven aan de resultaten van het tellen van de gedrukte documenten.

Dit experiment is een mislukking geworden.

De “ticketing” bleek een nog trager systeem te zijn dan het elektronisch stemmen zonder ticket. Het tellen van de “tickets” bleek een uiterst vervelend en tijdrovend procédé te zijn.¹⁷

In één van de twee betroffen kieskantons, nl. het kanton Waarschoot, leidde het manuele tellen tot een duidelijk ander resultaat dan de elektronische telling.¹⁸ In een “bijvoegsel aan het verslag van het college

¹⁵ Tijdens de verkiezingen van 18 mei 2003 heeft het feit dat op vele plaatsen, in flagrante overtreding van de kieswetgeving, de lijsten met de kandidaten niet geafficheerd waren in de kieshokjes de fenomenen beschreven in deze studie van de VUB alleen maar versterkt

¹⁶ Cfr. ook BOURGAUX, A.-E., op. cit., pp. 220 tot 231

¹⁷ Cfr. College van deskundigen belast met de controle van de geautomatiseerde stemmingen en stemopneming, *Verslag betreffende de verkiezingen van 18 mei 2003*, p.20

¹⁸ Cfr. Belgische Senaat, *Plenaire vergadering van 5 juni 2003 - Handelingen*, p. 7

van deskundigen belast met de controle van de geautomatiseerde stemmingen, betreffende het experiment "ticketing" te Waarschoot en Verlaine" betiteld als "VERTROUWELIJK" (waarom ?) is te lezen : "Het experiment is afdoende in de mate waarin, op het niveau van de stemming, de overeenstemming tussen de op het scherm gevisualiseerde stem en de afgedrukte stem is vastgesteld in het stemhokje (Door wie? Zouden de deskundigen gedurende de hele dag aanwezig geweest zijn in alle stemhokjes van de betreffende kantons ?). Het experiment is niet afdoende in de mate waarin het ontwerp en de vorm van de tickets niet toeliet dat de manuele telling verliep volgens de wettelijke bepalingen."

Waarop de deskundigen besluiten: "Het college is van oordeel dat de resultaten van de verrichtingen ter manuele stemopneming van de tickets niet als betrouwbaar beschouwd kunnen worden en dat de resultaten van de geautomatiseerde optelling beschouwd kunnen worden als de meest betrouwbare."

Deze bevestiging (zonder enig argument betreffende de betrouwbaarheid van de automatische optelling) had tot de logische conclusie moeten leiden dat, aangezien de wet niet kon toegepast worden, in het betrokken kanton overgegaan had moeten worden tot een nieuwe stemronde. In weerwil van de wet en ondanks een verzoek in deze zin, neergelegd door volksvertegenwoordiger Geert Bourgeois¹⁹, is dat niet gebeurd.

Hieruit mag blijken dat dit systeem, hoewel vatbaar voor verbetering, enkel tegemoet kan komen aan de democratische vereiste van controleerbaarheid door de gewone burger indien het veralgemeend wordt toegepast, of anders gezegd, indien in alle kieskantons van het hele land tegelijk de manuele telling van de "tickets" door de burgers-bijzitters wordt georganiseerd. Er zou dus elektronisch gestemd worden, maar enkel de "papieren" resultaten zouden als geldig beschouwd worden. Maar waarom moet er dan nog elektronisch gestemd worden ? Wie heeft belang bij deze aanzienlijke investering ?

De stemopneming m.b.v. optische lezing

De wet van 8 december 1998 voorzag in de organisatie van een nieuw "experiment": de telling van de stembiljetten m.b.v. optische lezing. Deze vond effectief plaats in twee kieskantons (Chimay en Zonnebeke) tijdens de verkiezingen van 1999, 2000 en 2003. Het college van deskundigen heeft geoordeeld dat dit totalisatiesysteem "betrouwbaar en volwassen" is geworden.²⁰ Dit oordeel werd nogmaals bevestigd in 2003²¹.

Dit systeem is fundamenteel anders dan de geautomatiseerde stemming aangezien het geheel van de kiesverrichtingen manueel blijft en er ook telbureaus worden samengesteld. De optische lezing beoogt het versneld totaliseren van de stembiljetten. Deze operatie vindt plaats onder toezicht van de bijzitters die steeds over de mogelijkheid beschikken een manuele hertelling uit te voeren. Wij zijn van oordeel dat de stemopneming m.b.v. optische lezing een mogelijkheid is, op voorwaarde dat ze enkel gebruikt wordt als technisch hulpmiddel en dat de bijzitters die voor deze taak worden aangeduid volledig meester blijven van de operaties; anders gezegd, op voorwaarde dat zij op elk ogenblik beschikken over de mogelijkheid om manuele controles uit te voeren, waarbij de resultaten van deze manuele controles voorrang krijgen boven de machinale tellingen in het geval zich een verschil voordoet. En om te waarborgen dat deze controles ook echt plaatsvinden moet de wet alsnog voorzien in een verplichte controle van een betekenisvol percentage van de automatisch getelde resultaten en dit in alle telbureaus. In het geval dat een manuele hertelling een ander resultaat zou opleveren dan de geautomatiseerde telling, moeten alle stembiljetten van het betrokken bureau manueel herteld worden.

Het is ook nodig te weten wat de veralgemening van dit systeem aan de belastingplichtige zou kosten en of deze kost beschouwd moet worden als prioritair t.o.v. andere, eventueel meer noodzakelijke uitgaven.

¹⁹ Cfr. ibidem, pp. 7-8 en Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Beknopt verslag. Plenumvergadering van donderdag 5 juni 2003*, p. 19

²⁰ Cfr. College van deskundigen belast met de controle van de geautomatiseerde stemmingen en stemopneming, *Verslag betreffende de verkiezingen van 8 oktober 2000*, p. 68

²¹ Cfr. College van deskundigen belast met de controle van de geautomatiseerde stemmingen en stemopneming, *Verslag betreffende de verkiezingen van 18 mei 2003*, p. 20.

Weldoordacht gebruik van de informatica

Informatica wordt reeds lang in het kader van verkiezingen toegepast om de totalisatie van de resultaten van de verschillende telbureaus uit te voeren. Dit veroorzaakt geen problemen zolang de telling van de stembiljetten onderworpen blijft aan de controle van de gewone burger (en niet aan die van deskundigen op het vlak van de informatica) en zolang deze totalisatie het voorwerp kan zijn van een nadere controle. Anders gezegd, op voorwaarde dat het mogelijk blijft om bij betwisting van de resultaten over te gaan tot een manuele hertelling van de stembiljetten.

Het systeem van de geautomatiseerde stemming, zoals er op dit ogenblik in België mee “geëxperimenteerd” wordt, laat geen enkele controle toe, noch tijdens, noch na de kiesverrichtingen.

De burgers die dit systeem ten einde raad en in groeiende aantallen bij het gerecht aanklagen, zagen zich verschillende malen afgewezen door de Belgische tribunalen omdat ze geen bewijs van onregelmatigheid aanbrachten... terwijl wat ze precies aanklagen nu net het feit is dat dit systeem het onmogelijk maakt een onregelmatigheid vast te stellen, tenzij het gaat om een overduidelijk afwijkend resultaat.²² Dit zette enkelen van hen ertoe aan hun zaak bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens te Straatsburg aanhangig te maken.²³

Wie heeft belang bij de geautomatiseerde stemming ?

Wij hebben naar onze mening voldoende aangetoond dat het systeem van de geautomatiseerde stemming verworpen dient te worden omdat het niet beantwoordt aan de doelstellingen waarmee het “experiment” gerechtvaardigd werd maar vooral ook omdat het twee fundamentele principes van de democratische verkiezing schendt: de controleerbaarheid van de kiesverrichtingen door de burgers-kiezers en de gewaarborgde geheime stemming.

Het enige “voordeel” - en ook dit blijft hypothetisch want er zijn geen cijfers beschikbaar - van dit systeem zou kunnen zijn dat het toelaat het aantal te mobiliseren burgers-kiezers op de dag van de verkiezingen te verminderen. Maar is dit ook werkelijk een voordeel ? Heeft een representatieve democratie niet veeleer belang bij het tegenovergestelde ? Zou het uit bezorgdheid om de “opvoeding” van de burger niet beter zijn van de verkiezingsdagen ogenblikken van massale mobilisatie te maken, waarbij het volk opgeroepen wordt dit zeldzame tijdstip waarop het zijn soevereiniteit kan uitoefenen ook actief te vieren ?

Maar kijk, de nieuwe regering heeft reeds getoond dat ze van plan is om nog meer geld uit te geven, wanneer ze verklaarde dat *“de kiezers vijftien dagen voor de verkiezingsdatum, samen met hun oproepingsbrief ook een model van het stembiljet of een reproductie van de schermen van de stemmachine zullen ontvangen”* en dat *“ten einde een ultieme en efficiënte controle toe te laten wanneer de uitgebrachte stem een elektronische is, door de kiezer ook een gedrukte versie van zijn stem in een urne zal ingebracht worden.”*²⁴

Op die manier zal elke kiezer ertoe gebracht worden elektronisch te stemmen om een stembiljet te produceren ! Wie houdt men hier voor de gek ? ... Of liever, wie heeft hier belang bij ?

²² Laten we toch noteren dat in 1999, naar aanleiding van een klacht van vijf kiezers die aan de Staat schadeloosstelling vroegen omdat deze verkiezingen organiseerde volgens een ondoorzichtig systeem, door het Hof van Beroep van Brussel toegegeven werd dat : *“... het passend is te herhalen dat het niet uitgesloten is dat in een niet-democratische context waarbij oneerlijke en kwaadwillende handen de bovenhand halen de vrees van de klagers bewaarheid wordt en uitloopt op een frauduleuze situatie die ongetwijfeld veel moeilijker aan het licht te brengen zal zijn...”*.

²³ Verschillende zaken wachten er op dit ogenblik op behandeling

²⁴ Uittreksel uit het regeringsprogramma (punt 4 van het hoofdstuk getiteld “meer burgerdemocratie en participatie”, - juli 2003)

Het antwoord ligt voor de hand : als de grote verliezer van de geautomatiseerde stemmingen de democratie is, dan zijn de enige winnaars de grote informatica-bedrijven. België en Nederland zijn voor het ogenblik de enige Europese staten waar de geautomatiseerde stemming bestaat (hoewel ze nog niet algemeen is). Deze twee staten zijn “proefkonijnen” binnen Europa, die als voorbeeld moeten dienen om andere markten te kunnen veroveren, die des te interessanter zijn omdat ze zoveel groter zijn. Daarom worden tegenwoordig zowat overal in Europa “experimenten” op touw gezet voor de Europese verkiezingen. Buiten de Europese context hebben Brazilië en een groot aantal deelstaten van de VS reeds de investeringskosten gemaakt.

Kunnen wij aanvaarden dat onze democratie wordt geofferd op het altaar van de winsten van enkele informatica-bedrijven ?

Envoi

Dames en Heren Volksvertegenwoordigers en Senatoren, geconfronteerd met dergelijke situatie roepen wij U op om onmiddellijk en voor het te laat is Uw verantwoordelijkheid op te nemen. Eis een ècht parlementair debat ! Eis nauwkeurige cijfers en maak deze openbaar ! En herinner U op het beslissende ogenblik dat een representatieve democratie deze naam waardig onverenigbaar is en blijft met een mechanisme dat gewone burgers berooft van elke mogelijkheid tot controle van de kiesverrichtingen.

Brussel, 26 september 2003

Voor de vereniging Pour EVA (Pour une Ethique du Vote Automatisé)

Marc Deroover
David Glaude
Hendrik Laevens
Alexandra Mocolle
Michel Staszewski
Claire Verhesen

<http://www.poueva.be>